

УДК [371.14/.373.3]:001.89(045)

О. Л. ШКВИР

кандидат педагогічних наук, доцент
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті акцентовано на проблемі необхідності реалізації дослідницької функції вчителем сучасної початкової школи. Розкрито сутність, мету та чинники дослідницької діяльності вчителя початкових класів. Висвітлено результати аналізу періодичної преси з означеної проблеми. Виявлено основні напрями дослідницької діяльності вчителя початкової ланки освіти. Зроблено висновок про актуальність проблеми вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності.

Ключові слова: дослідницька функція вчителя, дослідницька діяльність вчителя початкових класів, чинники дослідницької діяльності вчителя початкової школи, напрями дослідницької діяльності вчителя початкових класів.

За останні роки відбулися суттєві зміни в системі початкової школи: затверджено нові Державні стандарти початкової освіти (2011 р.), створено варіанти нових навчальних програм і підручників, визначено об'єкти, функції, види контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів, поступово відбувається процес комп'ютеризації навчання. Водночас збільшилася кількість школярів із порушенням постави, зору, серцево-судинної системи, нервово-психічного здоров'я; в учнів початкових класів погіршилася мотивація до навчання; у багатьох першокласників важко відбувається процес адаптації до школи; формується негативне ставлення соціуму (батьків учнів) до навчально-виховного процесу в початковій школі тощо. За таких умов учитель має бути дослідником, здійснювати педагогічний пошук ефективних і водночас здоров'язберігальних методів і технологій успішного розвитку й навчання молодших школярів.

Науковці здійснили низку досліджень із проблем методології педагогічних досліджень (С. Гончаренко, В. Загвязинський, В. Краєвський, В. Полонський та ін.); підготовки майбутніх фахівців до науково-дослідної діяльності (А. Кочетов, О. Приходько, Н. Яковлева та ін.).

У наукових розвідках В. Безрукової, С. Гончаренка, В. Загвязинського, І. Зязюна, Г. Кловак, Л. Набоки, О. Сокурєнко та ін. науково-педагогічні дослідження розглянуто як складову професійної компетентності вчителя.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що нині накопичено значний досвід підготовки вчителя-дослідника. Проте недостатньо вивченими є особливості дослідницької діяльності вчителя початкової школи та зміст підготовки майбутніх учителів-дослідників початкової школи. Тому з'ясування специфіки дослідницької діяльності вчителя поча-

ткових класів допоможе вдосконалити зміст, методи та форми означеної підготовки.

Мета статті – висвітлити особливості дослідницької діяльності вчителя початкової школи.

Серед багатьох функцій, які має виконувати вчитель початкових класів, сьогодні важливе місце займає дослідницька, сутність якої полягає в самостійній пошуково-творчій діяльності вчителя, що здійснюють з використанням методів педагогічного дослідження. Злиття практичної діяльності вчителя початкової школи з науково-дослідною зумовлює розуміння й правильне пояснення теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми – це запорука постійного розумового занурення дослідника в суть справи, у конкретні питання навчання й виховання, це основний шлях до підвищення якості освіти сучасних школярів. Зокрема, ще В. Сухомлинський зазначав, що вищим етапом педагогічної майстерності є “поєднання практики з елементами наукового дослідження” [1, с. 72–73]. Робота вчителя передбачає пошук, оскільки він працює в умовах постійних змін, зумовлених реформами (починаючи з 1990-х рр.) та співпрацює з людьми. Варто зазначити, що за останні 15 років змінився взаємозв’язок науки та практики, на що вказує у своїх працях А. Новіков. Якщо раніше вчителі “могли спокійно чекати, поки наука, науковці розроблять нові рекомендації”, то сьогодні таке очікування стало безглуздом [2, с. 61]. Тому практики самі розробляють авторські педагогічні технології та методики, що, на думку А. Новікова, є науковим дослідженням [2, с. 15].

Аналіз педагогічної преси (журналів “Початкова школа”, “Учитель початкової школи”, “Педагогічна майстерність”, “Рідна школа”) за останні п’ять років показав, що проблемі дослідницької діяльності вчителя початкової школи приділяють належну увагу. З’ясовано, що серед 100% статей із означеною тематикою 65% присвячено результатам науково-творчої роботи вчителів, 25% – організації дослідницької діяльності молодших школярів, 10% підготовці студентів (майбутніх учителів початкових класів) до проведення педагогічних досліджень. Так, у журналі “Початкова школа” під рубриками “Методика навчання”, “Досвід одного навчального закладу”, “Науково-педагогічна творчість”, “Авторські програми”, “Творча лабораторія вчителя”, “З досвіду роботи методичних об’єднань”, “Освіта вчителя” розміщено статті вчителів і науковців, у яких описано авторські методики, технології, інноваційний зміст, методи та форми навчання й виховання молодших школярів за нових умов.

Учителі зазначають, що вони постійно розмірковують над тим, як підтримати інтерес учнів до навчальних предметів, як зробити навчальний процес науковим і водночас доступним, як навчити дітей учитися, як розвивати здібності учнів, як сформувати дружний дитячий колектив, як створити сприятливі умови для виховання в дітях загальнолюдських якостей тощо. Тому й виникає необхідність у проведенні педагогічних досліджень учителем початкових класів, за допомогою яких педагог: визначає законо-

мірності навчання та виховання молодших школярів; вивчає вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їх вихованості та розвитку, особливості сімей молодших школярів і сімейного виховання; виявляє обдарованих, важковиховуваних та інші категорії дітей; організовує перевірку на науковій основі своїх педагогічних знахідок; впроваджує передовий педагогічний досвід; використовує новітні педагогічні технології [3].

Крім того, вчитель, виховуючи учнів початкової школи, має залучати їх до пошукової діяльності, вчити спостерігати, експериментувати, відкривати причинно-наслідкові зв'язки, що є необхідною умовою розумового розвитку молодших школярів і реалізації принципу наступності між початковою, середньою та старшою школою [3]. Тільки той учитель, який володіє дослідницькими якостями, знаннями та вміннями, має позитивну мотивацію до науково-дослідної роботи, може ефективно організувати дослідницьку діяльність серед молодших школярів. Так, А. Сологуб, кандидат педагогічних наук, член кореспондент НАПН України в статті “Дослідництво – вісь неперервної професійної освіти” стверджує, що засобом підвищення якості вищої професійної освіти є залучення учнів, зокрема початкової школи, до дослідницької, творчої діяльності [4].

Специфіку організації дослідницької діяльності учнів початкової школи окреслено в статтях Т. Гільберг, М. Криворучко, Т. Сак, Т. Чернецької, Н. Ярової та ін. Усі вони визначають дослідницьку діяльність школярів як дієвий спосіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів. Цікаво, що деякі автори (Т. Гільберг, Т. Сак та ін.) вважають дослідницьку діяльність новою формою організації навчальної роботи, новою технологією навчання в початковій школі [5, с. 13–14], інші (М. Криворучко, Т. Чернецька та ін.) зазначають, що пошукова діяльність “не є новою, але затребуваною формою роботи на уроці” [6, с. 29]. Усі вони розкривають значення та специфіку організації дослідницької діяльності молодших школярів. Так, Н. Ярова, вчитель початкових класів, керівник творчої групи “Пошук” КНЗ “Кіровська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів” Криворізького району Дніпропетровської області зазначає, що специфіка дослідницької діяльності учнів полягає в отриманні явища, так би мовити, “в чистому вигляді”: уникнення впливу побічних факторів, дослідження явища в різних умовах, припинення дослідного процесу на будь-якій стадії та повторення його необхідну кількість разів, вивчення його більш ретельно, ділення на окремі частини, виділення цікавого [7, с. 36].

Т. Гільберг, кандидат географічних наук та Т. Сак, доктор психологічних наук, автори програми курсу “Природознавство” зазначають, що учням початкових класів властивий потяг до всього нового, до таємниць відкриттів, тому дослідницька діяльність має стати невід'ємною складовою початкової освіти та основою “формування компетентного учня” [5, с. 13]. Основною метою такої організації навчального процесу вони визначають збереження дослідницької поведінки учнів як засобу

розвитку пізнавального інтересу та становлення мотивації до навчання, розгортання дослідницької діяльності й опанування навичок дослідника [5, с. 13]. Вони висвітлюють принципи, методи навчально-дослідницької діяльності, а також основні підходи до її організації на уроках природознавства [5].

Заслугове на увагу низка вимог до навчально-дослідницької діяльності молодших школярів, визначена Т. Гільберг і Т. Сак: поєднання її з різними видами пізнавальної діяльності; задоволення молодшими школярами своїх потреб під час спілкування з однокласниками, вчителями, батьками тощо; усвідомлення учнями сутності проблеми, інакше пошук її вирішення буде безрезультатним; спонукання дитини до самостійного пошуку відповідей, уникання надмірної опіки. Науковці наводять приклади організації навчально-дослідницької діяльності учнів на уроках природознавства [8].

М. Криворучко, заступник директора з НВР, учитель біології та географії НВК “Дошкільний навчальний заклад – ЗОШ I–III ступенів № 15” м. Сміла Черкаської області зазначає, що пошукова діяльність – це вікова потреба дитини. “Вона має певні переваги: діти перестають бути просто слухняними учнями – вони стають співучасниками навчального процесу, його режисерами й акторами, вони безпосередньо занурюються у світ науки” [6, с. 29]. Пошукові навички, здобуті в дитинстві, легко проєктуються в доросле життя й усі сфери практичної діяльності. Автор зазначає, що процес навчання пошукової діяльності є поетапним із необхідністю врахування вікових особливостей дітей і цілеспрямованого формування всіх компонентів пошукової культури учня: вміння аналізувати й виділяти головне з навчального матеріалу, вміння порівнювати, узагальнювати та систематизувати, вміння працювати з інформаційними джерелами, вміння проводити самостійні пошукові дослідження, вміння бачити (моделювати) проблему, вміння конкретизувати, доводити та спростовувати [6, с. 30].

До основних технологій формування дослідницьких умінь науковці та вчителі зараховують проблемне навчання, роботу в малих групах, інтерактивні та проєктні технології.

Опитування, проведене серед учителів початкової ланки освіти, показало, що кожна початкова школа має тему наукового дослідження, й педагогічний колектив разом працює над теоретико-практичним вирішенням актуальної проблеми. Результати дослідницької діяльності вчителі представляють під час атестації у вигляді методичних рекомендацій, навчальних посібників. Також вони беруть участь у науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах; публікуються в наукових журналах, що теж враховується під час атестації вчителів. Аналіз педагогічної преси допоміг простежити багаторічну традицію проведення Інститутом проблем виховання НАПН України щорічних всеукраїнських науково-практичних конференцій, що є ефективною формою професійного розвитку педагогів-практиків. Так, О. Мельник та О. Остряньська, працівники Інституту про-

блем виховання зазначають, що такі конференції сприяють удосконаленню та реалізації науково-творчого потенціалу педагогів, оскільки спонукають кожного до активізації науково-дослідної роботи, створюють умови для налагодження зв'язків із науковцями та практиками близького й далекого зарубіжжя та з редакторами видавництва; зміцнюють імідж закладів-учасників і особистісний імідж та рейтинг виконавців досліджень; забезпечують суспільне визнання отриманих наукових здобутків та підвищують авторитет педагогічної спільноти [9, с. 63].

Варто зазначити, що в Україні періодично проводять і конкурси серед кращих учителів міст, областей, країни. Наприклад, конкурс "Учитель року", де одним із обов'язкових конкурсних завдань є висвітлення актуальної педагогічної проблеми та авторських шляхів її вирішення. Все це доводить, що сучасний учитель початкових класів має бути дослідником, готовим до проектування, інновацій і творчості.

Висновки. Таким чином, за нових умов посилюється роль дослідницької функції вчителя початкових класів. Основними чинниками, що впливають на необхідність проведення педагогічних досліджень учителями початкових класів, є зовнішні (освітні реформи, зміна контингенту учнів і батьків, оновлення вимог до якості початкової освіти, атестація вчителів) та внутрішні (прагнення вчителів до самовдосконалення, підвищення рівня професійної компетентності, створення та підтримання власного авторитету, отримання вищої категорії та почесних звань під час атестації).

Аналіз педагогічної преси допоміг нам з'ясувати основну мету дослідницької діяльності вчителя початкової школи – це підвищення якості початкової освіти та власного рівня професійної компетентності.

На основі аналізу наукових публікацій та практики сучасної початкової школи було визначено такі напрями дослідницької діяльності вчителя початкових класів:

- індивідуальна дослідна робота з метою вдосконалення навчально-виховного процесу в класі;
- колективна дослідницька діяльність (робота над науковою темою навчального закладу);
- залучення молодших школярів до дослідницької діяльності [3].

Завдання дослідницької діяльності вчителя початкової школи можна представити у вигляді таких дій: вивчати учнів, батьків, навчально-виховні умови, педагогічний досвід, інноваційні технології тощо; розробляти методику, технологію, модель навчального або виховного заняття тощо; впроваджувати нові педагогічні ідеї; перевіряти ефективність нових педагогічних ідей у своїй практиці; ділитися власним позитивним досвідом.

Вважаємо, що описані особливості дослідницької діяльності вчителя початкових класів актуалізують проблему вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Визначені нами сутність, мета, чинники та напрями дослідницької діяль-

ності вчителя можна використовувати для розробки окремих компонентів технології означеної підготовки.

Подальших наукових розвідок потребує розробка технології підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності.

Список використаної літератури

1. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 4. – С. 7–390.
2. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / А. М. Новиков. – Москва : Эгвес, 2008. – 136 с.
3. Шквир О. Л. Специфіка дослідницької діяльності вчителя початкової школи [Електронний ресурс] / О. Л. Шквир // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах вид. – 2014. – Вип. 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_3_14.pdf.
4. Сологуб А. Дослідництво – вісь неперервної професійної освіти / А. Сологуб // Рідна школа. – 2011. – № 7. – С. 18–21.
5. Гільберг Т. Навчально-дослідницька діяльність молодших школярів / Т. Гільберг, Т. Сак // Учитель початкової школи. – 2014. – № 7–8. – С. 13–14.
6. Криворучко М. В. Формування пошукової культури учня як складової особистісного росту дитини / М. В. Криворучко // Педагогічна майстерність. – 2013. – № 8 (32). – С. 29–32.
7. Ярова Н. Дослідницька діяльність як спосіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів / Н. Ярова // Початкова школа. – 2014. – № 6. – С. 35–36.
8. Гільберг Т. Навчально-дослідницька діяльність на уроках природознавства / Т. Гільберг, Т. Сак // Учитель початкової школи. – 2014. – № 7–8. – С. 15–17.
9. Мельник О. Науково-практична конференція – ефективна форма професійного розвитку педагога / О. Мельник, О. Острианська // Початкова школа. – 2014. – № 1. – С. 62–63.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2016.

Шквыр О. Л. Исследовательская деятельность учителя современной начальной школы

В статье акцентировано внимание на проблеме необходимости реализации исследовательской функции учителем современной начальной школы. Раскрыты сущность, цель и факторы исследовательской деятельности учителя начальных классов. Освещены результаты анализа периодической прессы по обозначенной проблеме. Выявлены основные направления исследовательской деятельности учителя начального звена образования. Сделаны выводы об актуальности проблемы усовершенствования подготовки будущих учителей начальных классов к исследовательской деятельности.

Ключевые слова: *исследовательская функция учителя, исследовательская деятельность учителя начальных классов, факторы исследовательской деятельности учителя начальной школы, направления исследовательской деятельности учителя начальных классов.*

Shkvyr O. The Research Activity of the Teacher of Modern Primary School

In the article the attention is accented on the problem of necessity to realize the research function of the modern teacher of primary school. The essence and specifics of the research activity of the primary school teacher are revealed. The internal and external factors that influence the need for conducting pedagogical researches by the primary school teachers are shown. The main purpose of the research activity of the primary school teacher is formulated. The publication reflects the results of the analysis of periodicals (magazines "Primary School", "Primary School Teacher", "Pedagogical Mastery", "Native School")

for the last five years and it is found out that the problem of the research activity of the primary school teacher is given due attention: the results of scientific-creative work of teachers, organization of research activity of younger schoolchildren, training of students (future primary school teachers) to conduct pedagogical research. The main directions of the research activity of teachers of primary level of education are specified: individual research work with the aim of improving the educational process in the classroom; collective research activity (work on the scientific topic of educational institution); involvement of younger schoolchildren into the research activity. The conclusion about the relevance of the problem of improving the preparation of the future primary school teachers to the research activity and the need to develop the technology of this preparation is made. The defined nature, purpose, factors and directions of the research activity of the teacher can be used to develop certain components of this technology.

Key words: *research function of the teacher, research activity of the primary school teacher, factors of research activity of the primary school teacher, directions of research activity of the primary school teacher.*